
I. KISIM - PART I

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE AKILLI TOPLUM

SMART SOCIETY FROM PAST TO PRESENT

1. BÖLÜM / CHAPTER 1

AKILLI TOPLUM VE FELSEFENİN İŞLEVİ

SMART SOCIETY AND THE FUNCTION OF PHILOSOPHY

Şafak URAL*

* Prof. Dr., İstinye Üniversitesi Felsefe Bölüm Başkanı
E-posta: safakural@safakural.com

DOI: 10.26650/B/ET07.2022.001

ÖZ

Felsefe yaklaşık 2.500 yıllık geçmiş içinde varlığını günümüze kadar sürdürmüştür. Felsefe bu özelliğini, aynı soruları sormakla birlikte, yine de sürdürebilmiştir. Bunun temel bir sebebi, her çağda insan, toplum ve doğa ile ilgili görüşlerimizin ve bu alanlara ilişkin bilgilerimizin değişmesidir. Dolayısıyla sorular aynı olsa da gelişim sürmekte ve bu gelişime bağlı olarak yeni sorunlar ortaya çıkmaktadır. Günümüzde teknolojik gelişim, yeni bir toplum, hatta insan biçimlemiştir. Bu insanın yüzyüze olduğu sorunlar da bu çağa özgüdür. İşte bu noktada felsefe, sorgulayıcı yapısı gereği, sorunların teşhisinde ve çözüm önerileri konusunda eşsiz bir görev üstlenebilecektir.

Anahtar Kelimeler: Felsefe, insan, teknoloji, çevre

ABSTRACT

The history of philosophy dates back from the present 2,500 years. Philosophy is said to always ask the same questions, and in fact its reason for existence is to ask these same questions; however it gives different answers for the same question. Due to people's views of human beings, society, and nature not being the same, new problems will always occur. Technological developments these days have shaped a new society and humankind. The problems that arise in this epoch differ from the old ones. Philosophy may provide an opportunity to solve problems and offer some answers on this point, thanks to its well-known nature.

Keywords: Philosophy, humankind, technology, environment

Çok bilinen bir benzetmeyle, “teşhisin kolay olduğu yerde tedavi zordur, tedavinin kolay olduğu yerde ise teşhis zordur”. Öyle ya, sorunun ne olduğu ortadadır, ama artık iş işten geçmiştir; eğer söz konusu hekimlik ise, yapacak birşey kalmamıştır. Bu durum sadece hekimlik için değil, örneğin mühendislik için de geçerlidir. Bozuk olanın ne olduğu bellidir; eğer tamir edilemiyorsa çıkarıp atılır ve yerine yenisi konulur.

Fakat eğer sözkonusu toplum ise, artık değiştirmek, atmak, ilaç vermek veya ameliyat etmek mümkün olmayacaktır.

Toplumun geleceği için, sosyoloji veya ekonomi gibi bilimleri kullanarak sorunları öngörmenin ve önlemler almanın mümkün olacağı akla gelebilir. Fakat toplum sözkonusu olduğunda teşhis ve sağaltım sürecinin sınırlı olduğu, istenilen sonuçların elde edilmesinin de her zaman mümkün olmadığı ortadadır. Daha da önemlisi sorun, insan ve toplum bilimlerinin sınırları içinde olmayabilir: çağı kapsayan, yani geçmişte geniş bir zaman dilimine yayılmış bir değişim ve bu değişimin getirdiği sorunlar sözkonusu olabilir. Dolayısıyla toplumu ilgilendiren sorunların teşhis ve tedavisi için elimizde güvenilir ve sonuç verebilecek (bilimsel) belirli bir yöntem yoktur.

Tarih bize bazı değişimlerin çağları kapsadığını ve çok yönlü olarak, birbiriyle ilişki içinde birçok alanda gerçekleştiğini söylemektedir. Bu değişimlerin bir kısmının dayanağının o çağın teknolojisi olduğu görülmektedir: cilalı taş devri, maden devri, sanayi çağı, bilgisayar çağı, uzay çağı gibi kavramlar, uzun zaman dilimleri içinde gerçekleşen (teknolojik) değişimleri ifade etmektedir.

Öte yandan, çağları kapsayan değişimleri belirleyen etkenin her zaman ‘teknolojik aletler’ olmadığını, fikir veya düşüncelerin değişimin tetikleyicisi olduğunu da biliyoruz. Mitolojiler çağı, Ortaçağ, Aydınlanma Çağı, Yeniçağ, İdeolojiler Çağı, kapitalizm, komünizm, hümanizm gibi akımlar toplumlara yön vermiş, insanların bakış, düşünce ve davranışlarını biçimlemiştir. Teknolojinin öncelikle sosyal ve ekonomik yapıyı biçimlemesine karşılık, yeri gelmiş tek bir insanın düşünceleri bakış açısını, hatta insanlığın kaderini değiştirmiştir. Bu değişim hukuk, siyaset, sanat ve günlük yaşam tarzlarında da kendini göstermiştir.

Dikkat edilirse fikirlerin sebep olduğu değişimin gerçekleşebilmesi için, öncelikle doğru bir teşhise, öngörüye ve yön verici etkisi olan çözümlere gerek vardır. Kestirmeden söylemek gerekirse felsefe, işte bu sürecin temel dayanağı ve çıkış noktası durumundadır. Felsefenin böyle bir işlevinin olması sebepsiz değildir; çünkü felsefe, yaklaşık 2500 yıllık geçmişiyse, çok büyük bir bilgi birikimine sahiptir. Bu serüvenin felsefeye kazandırdığı, sorgulamak ve cevap aramak yöntemi ve bu süreç sayesinde biriktirdiği deneyim olmuştur.

Filozofların birbirleriyle uyuşmayan farklı sistemler ileri sürdükleri bilinir. Bu sistemler görünüşte değişmeyen bazı sorularla ilgilidir; evet, sorunlar aynıdır, çünkü insan aynıdır! Fakat verilen cevaplar o çağın ve o çağın insanı ile toplumun değişen ve yenilenen bilgisini kullanır. Bu bilgi bilimde, sanatta, teknolojideki yenilikleri de kapsar; ama her yenilik beraberinde yeni sorunlar da getirebilir. Teknoloji hem hayatımızı kolaylaştırmakta hem de örneğin çevre kirliliğine sebep olmaktadır. Bu paradoksal durum; teknolojinin gerek insan, gerek toplum, gerek ekonomik ve kültürel yaşam gibi çok farklı alanlarda birbiriyle içiçe geçmiş hem olumlu hem olumsuz etkilerinin bir sonucudur. Herşey burada o çağa ve topluma aittir, yani yenedir; ama insan tarihi bir varlık olarak bir çok sorunu da geçmişten almıştır. İşte felsefeyi güncelleyen ve sorunların da bir bütünlük içinde görülmesine olanak veren özelliği burada, en basit şekliyle, karşımıza çıkmaktadır.

Felsefenin spekülâtif bir alanı temsil ettiği yaygın bir kanaattir, ve doğrudur! Fakat bu özellik onun sadece bir yönünü temsil etmektedir. Çünkü felsefe diğer yönüyle yaşamın tam ortasında yer alır. Antikçağ, Hıristiyan ve İslam Ortaçağı, Yeniçağ, Aydınlanma çağları, Dünya savaşları ve halen içinde yaşadığımız savaşların hep yanında, arkasında veya tam ortasında birtakım ideallerin, niyetlerin, yorumların veya düşüncelerin bulunduğu, bunların da birer felsefi temellendirme, gerekçelendirme, bakış veya yorumla birlikte hayat bulduğunu tarih bize söylemektedir. Diğer bir ifadeyle toplumların ve bireylerin düşünce, hatta duygu dünyalarının biçimlenme sürecinde, felsefenin doğrudan katkısını görmek hiç de zor değildir.

Yukarıda işaret edilen tedavi ve teşhis arasındaki ilişkiye dönersek, bilimlerle kıyaslandığında, felsefenin çok farklı bir işleve sahip olduğu görülür; çünkü felsefe, hem tedavide hem de teşhiste rol oynayan kendine özgü bir etkinliktir. Bu özellik, felsefenin 2500 yıllık bir süreç içinde spekülâtif yönünün günlük yaşam içinde varlığını sürdürebilmiş olmasının da bir sonucudur. Felsefenin biricikliği, görünen o ki, onun spekülâtif, eleştirel, farklı cevaplar veren ve bütünü kavramaya yönelik olmasından kaynaklanmaktadır.

Felsefenin en bilinen özelliği, eleştirel yönüdür; fakat aslında daha da önemli tarafı, aynı soru ve sorun ile ilgili olarak farklı cevaplar vermesidir. Başta bilimler olmak üzere çeşitli bilgi sistemleri, değişmeyen bir doğrunun, hakikatin veya ispatlanabilir olanın peşindedir. Halbuki felsefe ispatlanabilirliğin değil, sürekli sorgulamanın ve kendi sistematığı içinde tutarlı cevaplar verebilmenin peşindedir; bu cevapların insanla, toplumla ve evrenle ilgili olması, onun tikelin tümel içindeki yerini ve tümelin tikeli nasıl belirlediğini görmek istemesinin, kısaca, geniş bir zaman aralığı içinde olup biteni anlamaya çalışmasının bir sonucudur. Bu sayede felsefi sistemler, tarihte birçok örneği görüldüğü gibi, toplumların ve bireylerin paradigmalarını belirleyebilmişlerdir.

Günümüzün bir teknoloji çağı olduğu, akıllı telefonların, akıllı bilgisayarların, akıllı arabaların, akıllı robotların birlikte ‘akıllı toplum’u oluşturduğu, dolayısıyla da insanın -felsefe yapmak için aklını kullanmasına gerek olmadığı- **akla** gelebilir. Fakat asıl akla gelmesi gereken, akıllı cihazların toplumu hangi anlamda akıllı kıldığını sorgulamak olmalıdır.

Günümüzde sıkça merak edilen “robotlar, insanları köleleştirecek mi?” veya “insandan daha akıllı ve duygu sahibi robot yapılacak mı?” gibi soruların felsefi bir değeri olduğunu söyleyemeyeceğim. En azından birey olarak benim, böyle bir kaygı taşımam için hiçbir gerekçemin olabileceğini sanmıyorum. Bence herkesi ilgilendirebilecek asıl sorun, teknolojinin insanı, toplumu ve çevreyi değiştirmekte olmasıdır. Bu sürecin hiç de basit olmadığını; çok yönlü ve karmaşık sebep-sonuç ilişkilerinden kaynaklanan sorunların tanımında ve çözümünde felsefeyi yardıma çağırmanın kaçınılmaz olduğunu düşünüyorum.

Günümüzde teknolojik gelişim, herşeyi etkileyerek, biçimleyerek, yenileyerek ve yerine göre de yıkarak büyük bir hızla ilerlemektedir. Her yeni teknolojik araç, daha gelişmiş olanının yapımına olanak vermektedir. Bu sürecin en önemli yönü bence **toplumu** ve **insanı** ama özellikle de **çevreyi** değiştirmesi ve yeniden biçimlemesidir. Teknoloji sayesinde, daha önce sadece hayal edilen olgular, günlük yaşamın bir parçası haline gelmiştir. Günümüzde mitolojik kahramanların, insan üstü robotların, yapay organlara sahip üstün insanların gerçeklik kazanması kimseye şaşırtıcı gelmemektedir; sonuçta yeni ve sürekli yenilenen duygu ve düşünce kalıpları davranışlarımıza yön vermektedir. İşte tam da bu noktada sadece felsefe devreye girebilir; çünkü “değişen” insanı ve toplumu kavramak, çevre ile olan ilişkisini anlamak için tek aracımız felsefenin tümeli kavramaya yönelik özelliğidir.

Çağa özgü etik ve estetik değerler toplumun ve bireylerin yaşantılarını ve tercihlerini biçimlemektedir. Felsefenin tarihsel birikimi ve misyonu, toplumun ve insanın yüzyüze geleceği sorunların -tedaviye cevap veremeyecek hale gelmeden önce- tanımlanabilmesine olanak verebilir.

Uzay yolculukları, başka gezegenlerin kolonileştirilmesi, deri altına çip takılması, yapay organlar, ölümsüzlüğe doğru gidiş, mitolojilerde bile hayal edilemeyen varlıklar, üstün-insan (übermensch), süper adam (superman), veya insan ötesi (transhuman) gibi ‘canlılar’ bir zaman sonra sıradanlaşacaklardır. Bu değişim ve gelişim süreci, yeni bir ahlak anlayışını, yeni bir toplum yapısını, bozulan ve tahrip edilen bir çevreyi, en kötüsü de bütün bunları yapma yetkisini kendinde gören bir anlayışı, yani kısaca “akıllı bir toplum”u da muhtemelen beraberinde getirecektir. Bu süreci geri döndürmek mümkün görünmemektedir; dolayısıyla da gelecekte ortaya çıkabilecek düzeni şimdiden irdelemek ve yapılması gerekenler üzerinde düşünmek sorumluluklarımızın başında gelmektedir.

Gelecekte yüzyüze geleceğimiz belki de en temel sorun, yepyeni ve tüm alışkanlıklarımıza aykırı bir ahlak anlayışının ortaya çıkmasıdır. Görünen o ki, akıllı şehirler ve burada yaşayan akıllı toplumlar(!) ile yarı robotlaşmış yapay insanların sahip olacakları hak ve sorumlulukları mevcut ahlak anlayışımızın sınırları içinde tanımlayamayız, kavrayamayız ve çözümleyemeyiz. Geleneksel sorumluluk anlayışımız eskiden toplum öncelikliydi; fakat zamanla, özellikle becerilerinin ve maddi olanaklarının gelişmesi, kişilerin birey olarak varlık kazanmalarına olanak verdi. Bireyleşme, bireyselleşmeye evrildikçe yeni hak talepleri ortaya çıktı. “Birey toplum içindir” yargısı giderek “toplum birey içindir” yargısına dönüştü. Dönüşüm son derece hızlıydı; daha bireylerin sorumlulukları tanımlanmadan büyük bir güce ve yeni haklara sahip olundu. Bireylerin artan ekonomik güçleri, siyasi nüfuzlarının artmasına da zemin hazırladı; sonuçta “toplum -ancak bazı- bireyler içindir”e doğru bir dönüşüm ufukta belirdi. Siyasetin topluma yön verici gücü gittikçe arttı; bu yetki, küreselleşmeyle birlikte daha da yoğunlaştı. Doğadaki besin zincirinin bir benzeri, toplumda güç sahibi bireylerce temsil edilir oldu; ne var ki hak sahibi olmak sorumluluk sahibi olmayı beraberinde getirmedi. Bireyler, ama özellikle bazı bireyler, sorumluluk alanlarını kendi çıkarlarına göre belirleme olanağına sahip oldular. Çevre, bireysel çıkarlarla çatıştı; ama yenik düştü ya da düşmek üzere. Teknoloji; bazı bireylerle ve bu bireylerden oluşan güç sahibi toplumlara, çevreye üstünlük kurma ve onu istediği gibi kullanma hakkını küresel ölçekte kazandırdı. Çevrenin giderek bozulması, hatta yokolması, böylece insanlık için bir felaketin ortaya çıkması bir tehlike olarak karşımızda durmaktadır. Bireylerin ve bazı toplumların sahip oldukları olanakların teknoloji eşliğinde gelişmesi, onları üstün ve ayrıcalıklı hale getirmiştir; bu durum, hukukun üstünlüğünün ciddi bir şekilde görmemezlikten gelinmesiyle sonuçlanmış gibi durmaktadır. Hukukun üstünlüğünün yara alması, bedelin, insanlık ve doğa tarafından ödenmesiyle sonuçlanacak gibi görünüyor. Soyut bir küreselleşme ideali, gücün küreselleşmesi gerçeğine dönüşmektedir; geleneksel hukuk, bu sürecin getireceği sorunlara yabancı kalacak, dolayısıyla üstesinden gelemeyecektir. Açık ki yeni olgular yeni davranış biçimleri ve dolayısıyla yeni kurallar gerektirir; sonuçta da yeni bir ahlak anlayışı tanımlamak kaçınılmaz olur.

Bu süreci “güvenlik” kavramı açısından ele almak, sorunun can alıcı özelliğinin daha açık şekilde ortaya konulabilmesini kolaylaştıracaktır. Çünkü güvenlik, birey-toplum-çevre ilişkisinde son derece önemli ve belirleyici bir konumdur. Birey-toplum ilişkisinin belirleyici bileşeni güvenlik üzerinden okunursa, “birey toplum içindir” veya “toplum birey içindir” şeklindeki ilkelerin de “çevrenin güvenliği bireyden ve toplumdan önce gelir” şeklinde yorumlanması gerekecektir.

Teknolojik olanaklar toplumsal düzlemde bireylere sayısız yararlar sağlamaktadır; ne var ki teknolojik güç aynı zamanda ‘akıllı toplumlar’ı, o da “güç sahibi” bireyleri doğurmuş

durumdadır. Bu durum sanki “toplum ve çevre (güç sahibi) bireyler içindir” şeklinde bir ilkenin dayatılmasına evrilmektedir; veya aslında örtük bir şekilde zaten yürürlüğe girmiş durumdadır. Güçlü bireylerin ve akıllı toplumların sahip olacakları ayrıcalık, ister istemez çevre üzerinden kurulacaktır. Açıktır ki geleneksel “ahlak” kavramı böyle bir sürece yabancıdır; çünkü teknolojik gelişmeye bağlı yeni bir toplum ve insan çevre üzerine güçlü bir baskın uygulamaktadır. Çevrenin geleneksel kültür içinde elbette bir yeri vardır; fakat sorun, “akıllı toplum”ların, ekonomik ve siyasi gücü elinde bulunduran bireylerin sahip oldukları olanaklardır. Bu olanaklar çevrenin ve insanlığın korunmasında, güvenliğinin sağlanmasında eski hukukun yetersiz ve devre dışı kalmasını da beraberinde gerektirecektir. Sonuçta (bazı) bireylerin (veya bazı toplumların) çıkarları belirleyici olacaktır. Önceleri “birey toplum içindir”, daha sonra “toplum birey içindir” şekline dönüşmüş düşünce alışkanlığının (paradigmasının), dikkatlerin yanlış yere odaklanmasına ve bir kafa karışıklığına sebep olması kuvvetle muhtemeldir. Güçlü birey ve toplumların, bu kafa karışıklığından yararlanarak, çıkarları doğrultusunda hukuku hiçe sayması hiç de şaşırtıcı olmayacaktır.

Çevrenin hızla kirlenmesi, çevre hukuku konusunda yeni uzlaşılara şiddetle ihtiyaç göstermektedir. Çevre sorununun, birey ile toplumun ve aralarındaki ilişkinin dışında, yeni bir sorumluluk ve güvenlik alanı olarak tanımlanması artık kaçınılmazdır. Teknoloji insan yaşamını derinden etkiledikçe, ona olan bağımlılık artacak, bu bağımlılık doğanın tahribinin ve toplumlar üzerine uygulanan baskının sınırlarını gittikçe genişletecektir. Bu durumda ‘akıllı toplum’, kişisel çıkarlarını herşeyin üstünde tutan bireylerin fideliği haline gelebilir.

Çağımız bir tür hukuksuzluk pandemisi yaşamaktadır; virüsün kaynağı, geleneksel bazı paradigmalardır. Geleneksel paradigmlar, “akıllı toplumlar”da ortaya çıkan sorunlar karşısında çaresizdir. Bu sorunlar, bireylerin (askeri, ekonomik, kültürel, teknolojik psikolojik vb) araçları kullanarak orantısız güç elde etmeleriyle öncelikle ilgilidir. Hiçbir ideoloji benim adımı benim doğrularımı tanımlayamaz; hiç kimse kendi ideolojisini, sanal koşullar tanımlayarak ortalığı bir savaş alanı gibi gösteremez; yetiştirdiği, ekmeğini yediği toplumu düşman ülke olarak tanımlayamaz. Arkasında kişisel egoların yer aldığı çıkarıcılığın üstünü örtmek amacıyla güce başvuramaz; daha doğrusu başvurmasının önüne geçecek (sadece yasal değil) düşünce dayanaklarının da olması gerekir. Mevcut koşullar altında eski paradigmların toplumları ve insanları çağımıza özgü tehlikelerden koruması mümkün görünmemektedir.

Tüm eski paradigmların oluşturulmasında felsefenin güçlü ve önemli bir rolü olmuştur; felsefe, Ortaçağ İslam ve Hıristiyan dünyasında, yeniçağda, Aydınlanma döneminde, bilindiği gibi sadece teolojinin değil, dünya görüşünün inşasında da en önemli etken konumundadır

Çağımızda yeni olan paradigma, yeni insan modelinin belirlenmesinde¹ sadece hakların değil sorumlulukların da tanımlanmasını talep etmelidir; fakat ezilen doğa sessizdir! Ezilen doğa elbette kendini zaman zaman hatırlatmaktadır. Bu hatırlatma süreci, ne yazık ki, haklarının peşinde koşan ama sorumluluklarının farkında olmayan, yani henüz yeteri kadar “akıllı olamamış” toplumlar üzerinden gerçekleşmektedir. Sorumluluklarını tanımlamaktan yoksun olan toplumların, kendilerine tanımlanan sorumluluklardan kaçmaları mümkün görünmemektedir.

Öyle görünüyor ki insanlık, tarih boyunca, hep kaygan ve kırılğan bir zemin üzerinde varolagelmiştir; iyiliği, barışı, güzelliği, güvenli bir yaşamı aramış, ama savaşın yıkıcılığından kaçamamıştır. Sahip olunan ahlaki ve moral değerler ortaya çıkan kırılma noktalarında yerle bir olmuşlardır. Kırılma süreçlerinde “toplumun güvenliği, bireyin güvenliği için önceliklidir” şeklindeki bir yargı, ilk bakışta kolayca savunulabilir gibi durmaktadır. Fakat böyle bir yargı, sanki (güç sahibi bazı) bireylerin çıkarlarının savunusu amacıyla hizmet etmeye dönüşmektedir.

İnsan geleceğe güvenle bakmak isteyen ve bunun koşullarını oluşturabilen bir canlıdır; sahip olduğu toplumsal ahlaki değerler ve bireysel moral kabuller ona canlılar dünyası içinde bazı ayrıcalıklar kazandırmaktadır. Rahat ve güvenli yaşamak isteyen insan, teknolojik olanaklarını bu değerlerle ilişkilendirilmesinde ne yazık ki istekli davranmamaktadır. Teknolojik olanaklar aslında iki tarafı keskin bir bıçak gibidir. Teknoloji, sağlıklı ve güvenli yaşamın vazgeçilmez bir parçasıdır; ama teknoloji, insanlığın kendisini bir anda ortadan kaldırma tehlikesini de içinde barındırmaktadır. Gen terapisi, yapay zeka destekli protezler, biyoloji, kimya ve biyokimya gibi alanlardaki gelişmeler mitolojilerde, çizgi romanlarda ve bilim kurgu filimlerinde görülenlerin de ötesine geçmek üzeredir. Bu gelişmelerin bedeli, savaşlar, çevre kirliliği ve doğanın geri dönülemez şekilde tahrip edilmesidir. Gözle görülmeyen, bu yüzden de teşhisi zor ama şimdilik tedavisi kolay olan sorun, ortaya çıkmakta olan yeni insan modelidir.

İnsanlık; tarih boyunca mitolojileri, efsaneleri, hikayeleri ahlaki değerlerin taşıyıcısı olarak kullanmış, onlar aracılığıyla toplumsal ve bireysel davranışları ama aynı zamanda düşünceleri ve bakış açısını da formatlamıştır. Bu durum bir yönüyle, geleceğin, sebep-sonuç ilişkisi çerçevesinde belirleme ve güvence altına alma istediğinin de bir ifadesidir. Kader ve irade paradoksu, bir anlamda bu yolla anlamlı kılınmak istenmiştir. Ahlaki değerler, bireysel hataların yol açabileceği sonuçların bir tür öngörü listesidir. İlginçtir, hata bireyseldir; ama

1 <https://humanityplus.org/transhumanism/transhumanist-declaration/>

ceza toplumun ödemesi gereken bir faturadır. Mitolojiler, efsaneler vs aracılığıyla bireylerin hataları toplum üzerinden, toplumun ödemesi gereken bir borç olarak tanımlanmıştır. Nitekim doğal afetler, topluma çıkarılmış bir faturadır. Fakat teknoloji; birey ve toplum ilişkisinde, yeni ve yabancı olduğu bir senaryonun yazılmasını talep etmektedir. Bu senaryonun baş rol oyuncusu hem bireysel hem de toplumsal nitelikte ‘sorumluluk’tur. Felsefe olmadan teknolojiyi ahlaki değerlerle ilişkilendirmek ve bu başrol oyuncusunun farkına varmak sanırım mümkün olmayacaktır. Birey-toplum ilişkisini biçimleyen mitoslar, efsaneler, hikayeler, destanlar, hatta örf ve adetler, günümüzde teknoloji-çevre ilişkisinin dikte ettiği sorunlara cevap vermekten uzaktır. Bireylerin ve toplumların güvenlik sorunları, geleneksel olarak her ikisinin arasındaki moral değerler üzerinden okunagelmıştır; fakat bu okumada ‘doğa’ bireyin ve toplumun dışında tutulmuştur. O, yer yer dost, kızınca düşman, yer yer özlemlerin ve hatırların taşıyıcısıdır; ama asla bütünü tamamlayan bir parça ve bu çerçevede sorumluluk duyulması gereken bir unsur değildir. Doğanın işlevi, yani bireylerin ve toplumların güvenliği, beslenmesi, huzuru günümüzde teknolojiye emanet edilmiştir. Ne var ki teknoloji, bireylere ve ‘akıllı’ toplumlara sağladığı olanakların bedelini çevreye ödetmektedir. Çevre, sessizdir; ama o da işlevsiz kılınmasının faturasını insanlığa ödetmek zorundadır. Sonuçta teknoloji, doğaya hakim olmayı sağlamıştır; fakat bu hakimiyet, ona düşman olmayı gerektirmiştir.

Yeni insan modelini çok yönlü değerlendirmek, çağımızı anlamak için kaçınılmazdır. Mitolojileri, örf ve adetleri, Antikçağ’ı, Ortaçağ’ı, Aydınlanma’yı, sanayi devrimini ve daha birçok kavramı ele almayı gerektiren bu uzun, karmaşık ve yorucu işe girişmeyeceğim; günümüz insanını anlamak için ipucu olarak mantık ile ilgili çalışmaları kullanacağım.

Bilindiği gibi Aristoteles’in mantık çalışmaları “alet” (“organon”) adıyla bilinir. Bu alandaki çalışmalar, 19 yy’a kadar da değişmeden gelmiştir. Öte yandan mantık, her büyük kültürde en üst düzeyde itibar görmüştür; çünkü mantık, günlük yaşamdan teolojiye ve bilimsel çalışmalara kadar uzanan alanda bir alet olarak kullanılmak durumundadır. Yargılayabilmek ve doğru karar verebilmek için kullanılacak yegane araç, mantıktır. Burada bizi ilgilendirebilecek nokta, elimizde artık tek bir mantığın bulunmamasıdır. Bu şu demektir: eğer elimizdeki bu aracı değiştirirsek, vereceğimiz kararlar ve yapılacak çıkarımlar da değişecektir; bu durum, doğruluğundan (mantıkça) emin olunabilecek yargılardan sözetmeyi imkansız hale getirmektedir.

Aristoteles’in mantık çalışmalarının temelinde “akılın üç yasası”nın bulunduğu kabul edilirdi: bunlar “özdeşlik, çelişmezlik ve üçüncü halin imkansızlığı” şekline ifade edilirdi. Fakat günümüzde bu “üç yasayı” (daha doğrusu “ilkeyi”) kullanmadan farklı mantık sistemleri inşa etmek artık mümkündür.

Bunun anlamı şudur: çok temel bazı sorunlarla ilgili geleneksel tartışmalar, dayanaktan yoksun hale gelmişlerdir. Basit bir örnekle, akıl ve inanç konusunda asırlarca süren tartışmalar karşısında “hangi akıl yasası?” sorusu, tüm geleneksel tartışmaları bir anda gereksiz hale getirmektedir. Çünkü artık “akıl” ve “akıl yasaları” gibi kavramlar, eski ortak içeriklerini yitirmişlerdir.

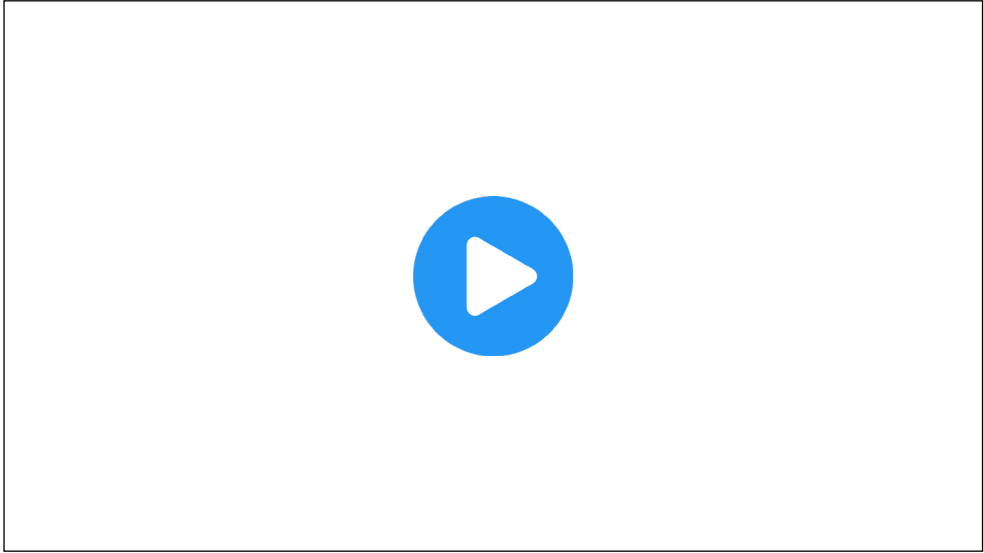
“Çok-değerli mantık”, “puslu mantık” (“fuzzy logic”), “tutarlıkısız mantık” (“paraconsistent logic”) günümüz mantık anlayışını yansıtan birkaç örnektir. Dolayısıyla tek bir mantıktan, tek bir düşünce yasasından söz etmek artık mümkün görünmemektedir.

Bütün bunların konumuzla ilgisi, günümüz insanının gözünde ‘doğru’, ‘hakikat’, ‘gerçek’ gibi çok temel kavramların bilinen içeriklerinden yoksun hale gelmekte olmasıdır. “Doğruluk ötesi” (“post-truth”) kavramı, günümüz insanın yaşam biçiminin simgesi durumundadır. “Mutlak doğru” kavramının peşinden koşmanın, fanatizme ve hoşgörüden yoksun davranışlara kolayca sebep olduğunu çok acı şekilde gördük ve görüyoruz. Öte yandan “doğru” kavramının belirsiz bir zemin üzerinde inşasının da bireysel çıkarılara kolayca olanak verebileceği de ortadadır. “Hakikat veya doğru” kavramlarının geleneksel tanımı, dayanağını teknolojik olanaklardan alan ben-merkezli (ego-centric) ve bir bakıma çıkarıcı özellikte “doğruluk ötesi gerçek” anlayışına yerini bırakmış durumdadır. “Akıllı toplum”da bireyler, teknolojinin sağladığı olanaklarla rahat yaşamaya alışmış durumdadır; bunun sonucunda doğal olarak çıkarılarını herşeyin üstünde tutmak, alışkanlıklarını ne pahasına olursa olsun sürdürmek istemekte, bu amaç uğruna çevreyi hiçe saymaktadır. Akıllı toplum, haklı haksız ayrımı yapmadan gücünün güçsüzü ezebilmesine yasallık kazandırma gibi bir açılıma izin verme potansiyeline de sahiptir. “Doğruluk ötesi”, öyle görünüyor ki, bu olanağı kavramsal olarak sağlamaya adaydır. Dolayısıyla “akıllı toplumlarda yeni bir ahlak anlayışından söz etmek ve bunu felsefenin işlevini gözardı ederek tanımlamak hiç de mümkün görünmemektedir.

Teknolojik olanaklara sahip olan ve bunun ayrıcalığını yaşayan toplumlardaki bireyler için geleneksel “bir anlamı olmak” kavramının sanki içeriği boşaltılmıştır. Anlam aramak çabası, değerini yitirmiş görünmektedir. “Anamlı olmak” artık bireyin kendisi için, kendi işine gelen için sözkonusudur. Her çağda olduğu gibi bu 21. yy da kendi ‘mantığı’nı ve felsefesini hızla oluşturmaktadır. Olan ile olması gereken arasında bir çatışma her zaman yaşanmıştır, elbette şimdi de yaşanacaktır. Teknolojik olanaklara sahip toplumların ve bireylerin, diğer toplumlara kendi ‘anlam’larını dikte etmeleri bir hak olarak görülmektedir. Teknolojinin sağladığı olanakların sadece günlük yaşamda değil, sağlıkta, askeri alanlarda, eğlence ve güvenli yaşamda, uzaya gitmekten uzun yıllar yaşama olanağına sahip olmaya kadar çok geniş alanda sorumsuzca kullanılması, ‘hep haklı olmanın’ örtük gerekçesi durumundadır. Teknoloji saye-

sinde ulaşılan çok uzun yaşamak, başka gezege­n­lere gidebilmek gibi olanaklar, bilim-kurgunun gerçekleşmekte olan y­z­­d­­r. Bu olanaklardır ki “hak, hakikat, doğruluk ve adalet” gibi kavramlara “yeni ve kendine uygun anlamlar dikte edebilmek” hakkını kendinde g­ren “­st­n insan”ların ve “g­l­ toplm”ların oluşmasına zemin hazırlamaktadır Bir benzetmeyle, yeni “Nuh’un gemisi” teknoloji ile donatılacaktır; ama ne yazık ki herkes alınmayacaktır.

Biliřim sorunlarının tıp ile ilgi içinde tartişıldığı bu kongrenin bakış açısının ileri g­r­ř­l­­l­­đ­­ son derece dikkat çekicidir. Bu sebeple toplantıyı d­zenleyenlere ř­kranlarımı sunuyorum. Felsefenin çok y­nl­­ işlevini akademik d­zeyde yeniden tanımlanması kaçınılmazdır. ­niversitelerimizin bu disiplini yeni bir g­zle yorumlayıp b­nyelerinde yer vermesi de b­y­k ­neme sahiptir. Felsefenin tarih boyunca elde ettiği birikimden yararlanmadan ne kendi toplumumuzun ne de 21yy insanının sorunlarını tespit etmek ve dolayısıyla ­z­­m ­retmek kanaatimce m­mk­n olabilir.

Video: Akıllı Toplum ve Felsefenin İşlevi / Smart Society and The Function of Philosophy

Not: Video’yu durdurmak için ­zerine sağ tıklayarak “içeriği devre dışı bırak” başlığını seçebilirsiniz /

Note: In order to stop the video, you can right-click on it and select the “disable content” heading